

โคกหนองนาโมเดลกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์

Khok Nong Na Model and Buddhist Sustainable Development

พระอธิการพรนารายณ์ กิตติคุณ (ปานบุตร)¹

Phra Athikara Pornnarai Kittikuno (Panboot)

Received: November 28, 2020

Revised: January 23, 2021

Accepted: February 1, 2021

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์ตามแนวคิดโคกหนองนาโมเดล พบว่า โคกหนองนาโมเดล เป็นทฤษฎีที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามเงื่อนไขสากลและบริบทของไทยได้จริงหรือไม่ โดยนำหลักการพัฒนามนุษย์ซึ่งเป็นแนวทางทางพระพุทธศาสนา มาวิเคราะห์ตรวจสอบร่วม และเพื่อใช้เป็นแนวทางในการบูรณาการร่วมกับทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงอย่างครอบคลุมทุกประเด็นปัญหา โคกหนองนาโมเดลซึ่งเป็นโครงการที่เกิดจากการนำศาสตร์แห่งพระราชทาน ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงมาต่อยอดเพื่อแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำ ทำการเกษตรและมีที่ดินที่มีปริมาณจำกัดให้เกิดการครอบคลุมแก้ปัญหาทุกด้าน ทำให้เกิดความ เป็นอยู่ที่สมดุล มีกิน มีใช้ มีจำหน่าย หมุนเวียนตลอดปี ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า เป็นทฤษฎีที่ตอบ โจทย์การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของการทำการเกษตรได้ และเมื่อนำหลักการพัฒนามนุษย์ตาม แนวทางพระพุทธศาสนาบูรณาการร่วมจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ครอบคลุมยั่งยืนยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: โคกหนองนาโมเดล, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, การพัฒนาที่ยั่งยืนเชิงพุทธ, การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

This academic article aimed to study the Buddhist sustainable development according to the Khok Nong Na Model concept. Was it a theory for sustainable development in accordance with international conditions and Thai context? by applying The principles of human development which was a Buddhist

¹ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย; Sukhothai Provincial Office of Buddhism
Corresponding author, e-mail: pornnarai16@gmail.com, Tel. 088-1656109

guideline were applied to analyze and to be used as a guideline for integration in conjunction with the theory of sufficiency economy covering all issues Khok Nong Na Model, which was a project of the King's philosophy. The theory of sufficiency economy had been extended to solve the problem of the lack of water for agriculture and the limited amount of land in order to cover all problems distributing to a balance living, having food, use, availability, rotation throughout the year. From analyzing, it was found that it is a theory that answers the question of sustainable development in the context of agriculture and when the principles of human development according to Buddhism were integrated together, problems could be solved more comprehensively and sustainably.

Keywords: Khok Nong Na Model, Sufficiency Economy Philosophy, Sustainable Buddhist Development, Sustainable Development

บทนำ

จากปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ทั้งโดยธรรมชาติปรับเปลี่ยนเองหรือโดยผลกระทบจากการทำลายของมนุษย์ก็ตาม รวมถึงภัยพิบัติที่เกิดขึ้น อาทิ ภัยแล้ง ภัยน้ำท่วม ภัยคุณภาพดิน เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงไปของธรรมชาตินี้ได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และผลิตผลทางการเกษตรของประชาชน จนกลายเป็นปัญหาความไม่มั่นคงในฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนในภาคเกษตรกรรม และเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กระทบไปทุกระบบทุกอาชีพ ซึ่งเป็นผลสะท้อนต่อความมั่นคงของระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ปัจจุบันหน่วยงานต่าง ๆ ได้ให้ความสำคัญอย่างมาก จึงได้มีการระดมความรู้ ความคิดตลอดจนแนวทางวิธีการเพื่อการปรับตัวแก้ปัญหา โดยการแก้ไขปัญหานั้นควรต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ที่มีมติว่า หลักการพัฒนาประเทศที่สำคัญในระยะแผนพัฒนา ฉบับที่ 12 ยึดหลัก “ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ที่ต่อเนื่องจาก 2 แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9-11 และยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการ เจริญเติบโตจากการเพิ่มผลผลิตภาพ การผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม (ราชกิจจานุเบกษา, 2559) เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศ ซึ่งประชากรส่วนใหญ่กว่า 90 เปอร์เซ็นต์เป็นชาวพุทธ พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญยิ่งที่ควรนำปรับประยุกต์ตลอดจนบูรณาการใช้เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากแผนการพัฒนาแห่งชาติที่ยั่งยืนได้ยืดยอดนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 นำมาเป็นหลักคิดและเป็นแนวทางปรับปรุงแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งปัจจุบันจะเห็นได้จากโครงการที่ถูกพัฒนาต่อยอดจากโครงการพระราชดำริเพื่อให้เกิดการแก้ไข

ตามสภาวะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นต้น เช่น โครงการ โคกหนองนาโมเดล เป็นต้น

ดังนั้น เพื่อเป็นการตอบโจทย์ว่าการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาต่อยอดเป็นโครงการใหม่ขึ้นมา กล่าวคือ โครงการโคกหนองนาโมเดล จะเป็นโครงการที่ยั่งยืนต่อไปได้จริงหรือไม่ ผู้วิจัยจึงได้ยกหลักการปฏิบัติและแนวคิดของโครงการโคกหนองนาโมเดลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนเชิงพุทธซึ่งเป็นแนวทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทา แล้วพิจารณาความเป็นไปเพื่อความยั่งยืนได้จริงหรือไม่

โคกหนองนาโมเดล

โคกหนองนาโมเดลเป็นโครงการต่อยอดจากโครงการเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริขององค์ในหลวงรัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นการผสมผสานนวัตกรรมเกษตรอินทรีย์เพื่อแก้ปัญหาเรื่องที่มีปริมาณที่ทำกินที่มีจำนวนจำกัด และ แก้ไขปัญหาเรื่องระบบน้ำที่ยั่งยืน โดยมีความหมาย คือ แนวทางทำเกษตรอินทรีย์และการสร้างชีวิตที่ยั่งยืนเป็นระบบการจัดการพื้นที่ดินให้พอเหมาะกับพื้นที่การเกษตร ซึ่งเป็นการผสมผสานเกษตรทฤษฎีใหม่ เข้ากับภูมิปัญญาพื้นบ้านที่อยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติในพื้นที่นั้น ๆ โคก-หนอง-นา โมเดล เป็นระบบที่ทำให้ธรรมชาติจัดการตัวมันเองโดยมีมนุษย์เป็นส่วนส่งเสริมให้สำเร็จเร็วขึ้นอย่างเป็นระบบ (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองสุโขทัย, 2563)

โคก หนอง นา โมเดล เป็นต้นแบบที่สถาบันเศรษฐกิจพอเพียงและมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติได้นำพระราชดำรัส ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 โดยการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้บริหารจัดการน้ำและพื้นที่การเกษตรผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นบ้านได้อย่างสอดคล้องกันโดยแบ่งพื้นที่ เป็นสัดส่วน 30 : 30 : 30 : 10 คือ 30 % สำหรับแหล่งน้ำ โดยการขุดบ่อทำหนองและคลองไส้ไก่ 30 % สำหรับทำนา ปลุกข้าว 30 % สำหรับทำโคกหรือป่า ปลุกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ก็คือปลูกไม้ใช้สอย ไม้กินได้และไม้เศรษฐกิจ เพื่อให้ได้ประโยชน์ คือ มีกิน คือ มีผัก มีอาหารไว้กิน มีอยู่ คือ สามารถตัดไม้ไปสร้างบ้าน ทำที่อยู่ได้ มีใช้ คือ มีไว้ใช้สอยในครัวเรือน ใช้เป็นยาและสมุนไพร ใช้เป็นฟืน เป็นเครื่องมือใช้สอยในบ้าน มีความสมบูรณ์ และความร่มเย็น 10 % สำหรับที่อยู่อาศัย และเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ ปลา วัว และควาย เป็นต้น ทุกอย่างทั้งหมดนี้อยู่ร่วมกันบูรณาการเป็นวรรณะเกษตร ทางมูลนิธิฯ ได้อธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจแนวคิดนี้อย่างง่ายๆ โดยเรียกว่า “โคก หนอง นา” (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2560)

กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน (2560) ได้อธิบายหลักการของ โคก หนอง นา โมเดล ว่า มีหลักการหรือกรอบแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการเก็บกักน้ำไว้ใช้อย่างเพียงพอ ซึ่งการออกแบบพื้นที่จะให้ความสำคัญต่อการเก็บน้ำ 3 ส่วนหลัก ได้แก่ 1) เก็บน้ำไว้ในหนอง การขุดหนองจะต้องขุดให้คดโค้ง และมีระดับตื้นลึก แตกต่างกันไปในแต่ละจุด ซึ่งก่อนขุดต้องมีการคำนวณปริมาตรน้ำที่สามารถ เก็บได้ในหนองเพื่อให้พอใช้งาน และ ควรมีการระบายน้ำเพื่อ

ความชุ่มชื้นและเกิดประโยชน์ทั่วพื้นที่ด้วยคลองไส้ไก่ 2) เก็บน้ำไว้บนโคก ทำได้โดยการปลูกป่าและเก็บในระบบรากของต้นไม้ ที่ปลูกไว้ 5 ระดับ ได้แก่ ไม้ระดับสูง ไม้ชั้นกลาง ไม้ชั้นเตี้ย ไม้เรี่ยดิน และ ไม้หัวใต้ดิน ไม้แต่ละระดับควรจะมีอย่างน้อยไม่น้อยกว่า 21 ชนิด เพื่อสร้าง ความหลากหลายของระบบราก เมื่อฝนตกลงมาระบบรากจะช่วยอุ้มน้ำไว้ในดิน โดยให้ยึดแนวทางปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ตามโครงการพระราชดำริในหลวงรัชการที่ 9 ซึ่งได้ทรงพระราชทานแก่ผู้ร่วมสัมมนาในการวางแผนใช้ดิน ณ โรงแรมริมน้ำ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 7 มกราคม 2523 3) เก็บไว้ในนา ยกคันนาให้สูงและกว้าง สามารถเก็บน้ำไว้ใช้ในช้วง ฝนทิ้งช้วง นอกจากนี้เรายังสามารถปลูกพืชผักไว้บนคันนาได้อีกด้วย

ภาพที่ 1 สวนแพงดิน

การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มีหลากหลายความหมายตามบริบทของเป้าหมายการพัฒนาของแต่ละประเทศ อาทิ คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development, 1987) หรือเรียกอีกชื่อว่า คณะกรรมาธิการบรันด์แลนด์ (Brundtland Commission) ได้ให้ความหมายว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง” โดยทั้งนี้ต้องทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น มีระบบสังคมเป็นธรรม มีระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง ไม่ต้องพึ่งพาจากภายนอก มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ประชากรรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต อีกนัยหนึ่งเช่น องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การยูเนสโก (United Nation Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) (1998) ได้ให้ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึง การพัฒนาที่สนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอม

ยอมรับความต้องการของตนเอง” โดยได้ขยายความกว้าง ๆ ทางด้านวิทยาศาสตร์ทางธรรมชาติและ เศรษฐศาสตร์รวมถึงวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานความเป็นมนุษย์

ดังนั้นจากคำนิยามดังกล่าวมาจึงพอสรุปได้ว่า ความหมายทั่ว ๆ ไปของการพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในด้านความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) (2541) ได้แสดงทัศนะว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธต้องมี การพัฒนาแยกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วน 1 คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา ส่วนที่ 2 คือ การพัฒนาวัตถุและพัฒนาสภาพแวดล้อม เรียกว่า วิชา หรือพัฒนา โดยทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา เพื่อให้เกิดปัจจัยหลักในการประสานและบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวมเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขร่วมกันระหว่าง บุคคล สังคม และสภาพแวดล้อมอันหมายถึง ธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างเกื้อกูล ต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป และนอกจากนี้ท่านยังได้แสดงทัศนะที่มีนัยสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธว่า องค์ประกอบฝ่ายมนุษย์มีความสำคัญยิ่ง การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องให้ความสำคัญที่สุดกับเรื่องการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2539) จึงต้องมีการพัฒนามนุษย์โดยถือเอาการพัฒนาคนโดยถือเอามนุษย์ที่มีการพัฒนาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ซึ่งระบบการพัฒนามนุษย์ประกอบด้วย 3 ด้านของการดำรงชีวิตของมนุษย์คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งมีความสัมพันธ์อาศัยกัน และส่งผลต่อกัน เป็นปัจจัยแก่กันในการบวนการพัฒนา จึงต้องพัฒนาเต็มทั้งคนและด้วยเหตุที่มนุษย์มีปัจจัยที่มีเจตจำนง หรือเป็นปัจจัยตัวกระทำในขณะที่ตัวมนุษย์เองมีความหมายสองส่วน คือ ในฐานะบุคคลที่เป็นส่วนร่วมในสังคม และในฐานะชีวิตที่เป็นสถานะอันมีในธรรมชาติ คือ ธรรมชาติส่วนหนึ่ง การแก้ปัญหาด้วยบูรณาการก็คือการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์ กับโลกธรรมชาติไปดีด้วยกันและดียิ่งขึ้นด้วยกันอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงหมายถึง การพัฒนาคน ครบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา และให้คนที่พัฒนาเต็มระบบเป็นแกนกลาง หรือปัจจัยตัวกระทำ นำการพัฒนาคน และคนที่พัฒนาแล้วนั้น ไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ของการพัฒนา คือ ทั้ง มนุษย์ สังคม ธรรมชาติและเทคโนโลยี (ดลพัฒน์ ยศธร, 2547)

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธจะรวมศูนย์กลางแห่งปัญหาเริ่มจากบุคคลก่อน กล่าวคือ พัฒนาจากตัวบุคคลหรือมนุษย์ก่อน โดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการพัฒนา แล้วจึงนำไปสู่การพัฒนา สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงเศรษฐกิจและเทคโนโลยีด้วย

วิเคราะห์ความยั่งยืนของทฤษฎีโคกหนองนาโมเดลแนวพุทธ

เงื่อนไข

1) ความยั่งยืน ซึ่งหมายถึงการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบันอย่างเหมาะสมและไม่ส่งผลต่อคนรุ่นหลัง ทั้งด้าน เศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม

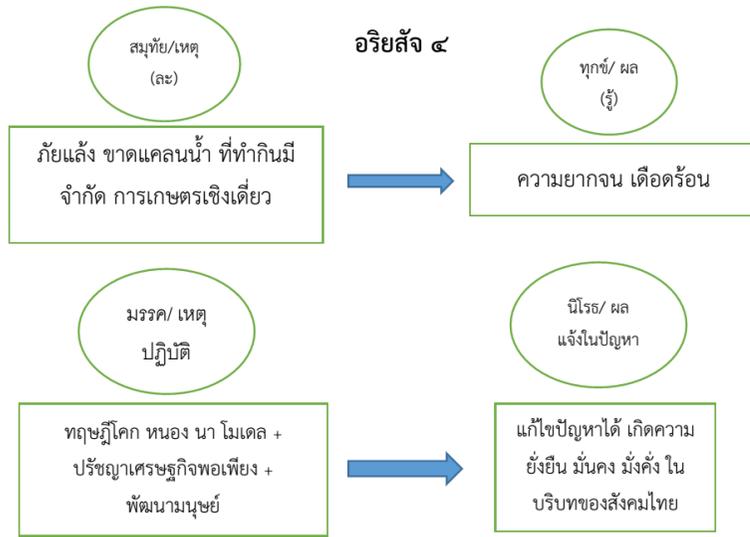
- 2) ทฤษฎีที่สามารถนำมาปรับใช้ต้องตอบโจทย์ตามเงื่อนไขจึงจะเป็นความยั่งยืน
- 3) ปัญหาความไม่ยั่งยืนของเกษตรกรที่ประสบ คือ ภัยแล้งขาดน้ำทำการเกษตรที่ดินทำกินน้อย คุณภาพดินต่ำ รายได้น้อยเป็นหนี้

ทฤษฎีโคกหนองนา

- 1) ยืนอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ พอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน
- 2) แก้ปัญหาน้ำขาดแคลนด้วยการขุดหนองให้ลึกหน้ากว้างน้อยแก้ปัญหาน้ำระเหยเร็ว สามารถกักเก็บและเพียงพอใช้ทำการเกษตรเชิงผสม ตลอดจนทำนาได้ตลอดทั้งปี และมีความคล่องใส่ไปทั่วพื้นที่ทำให้เกิดความชุ่มชื้นของดินอีกด้วย
- 3) แก้ปัญหาคุณภาพดินที่เสื่อมโทรมด้วยการปลูกพืชประเภทคลุมดินและพืชที่เติบโตเร็วดิน พืชมีหัว เช่น ถั่ว ผักกอก มัน และอื่น ๆ กว่า 21 ชนิด
- 4) มีการปลูกป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง ทั้งด้านร่มเงา เอาไว้ใช้สอย และขายเป็นรายได้เพิ่ม

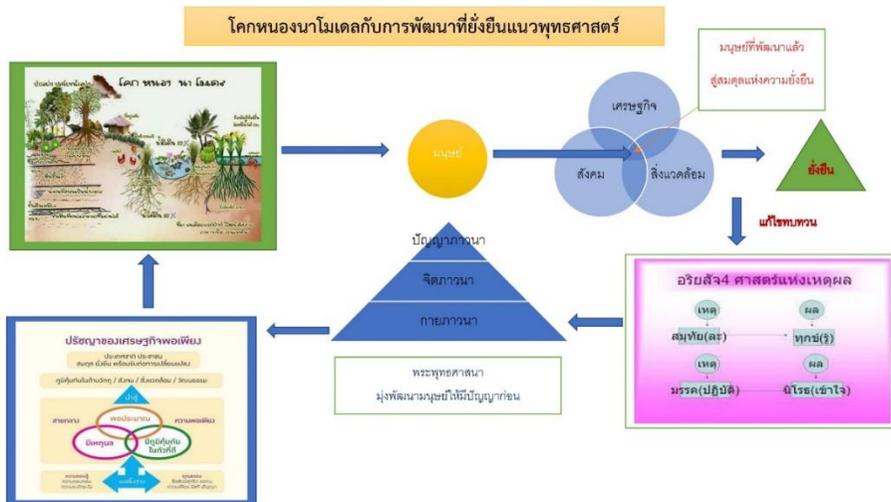
แนวทางพระพุทธศาสนา

- 1) มุ่งให้มีการพัฒนาที่มนุษย์ก่อน คือ
    - ก. พัฒนาศีล ให้เป็นผู้ไม่เบียดเบียนไม่ทำลายทั้ง 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เรียกว่า กายภาวนา
    - ข. พัฒนาจิตใจ คือ ให้เป็นผู้มีคุณธรรมประจำใจ รู้จักผิดชอบชั่วดีมีความรับผิดชอบต่อสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวัฒนธรรมอันดีงาม เรียกว่า จิตภาวนา และ
    - ค. พัฒนาปัญญา คือ ให้มีความรู้ รอบรู้ที่ถูกต้อง จนเกิดเป็นสัมมาทิฐิขึ้น เรียกว่า ปัญญาภาวนา
- ด้วยเงื่อนไขแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ต้องใส่ใจทุก ๆ ด้านทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แล้วนำมาพิจารณาหาเหตุแห่งปัญหาด้วยหลักทางพุทธศาสนา กล่าวคือ ใช้วิธีสัง 4 จนพบเหตุ แล้วแก้ที่เหตุด้วยมรรควิธี จึงพ้นทุกข์ภัยได้ ดังนี้

ภาพที่ 2 อริยสัจ 4 กับการวิเคราะห์เหตุผล (วิเคราะห์โดยพระอธิการพรนารายณ์ ปานบุตร)

ดังนั้นด้วยหลักการและเงื่อนไข โคกหนองนาโมเดล ที่เป็นทฤษฎีที่ยืนอยู่บนพื้นฐานแห่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ มีความพอเพียง มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน จึงตรงกับเงื่อนไขของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสนาและตอบโจทย์ความยั่งยืนในระดับสากลด้วย ดังสามารถแสดงกระบวนการตามผังความคิดนี้

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดโคกหนองนาโมเดลกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์ (วิเคราะห์โดยพระอธิการพรนารายณ์ ปานบุตร)

บทสรุป

การพัฒนาที่ยั่งยืนในแต่ละบริบทอาจมีความแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์แห่งการพัฒนา ในบทความนี้ผู้เขียนได้นำ ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ รัชกาลที่ 9 ซึ่งได้ต่อยอดความรู้แก้ไขปัญหาปากท้องความเป็นอยู่ของเกษตรกรไทยที่ประสบปัญหา การขาดแคลนน้ำทำการเกษตรตลอดปี และมีที่ดินทำกินจำกัด จึงได้ถูกพิจารณาแก้ไขบนหลักการ และเหตุผลที่เป็นไปเพื่อความยั่งยืน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลแก้ไขปัญหาได้ครอบคลุมทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านน้ำ ด้านดิน ด้านผลผลิต จนทำให้ชีวิตความเป็นอยู่เกิดความสมดุล พอเพียงกินอยู่ และ สู้การจำหน่ายที่สร้างรายได้ให้เกษตรกรตลอดปี เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี จึงมีความสมดุลและยั่งยืนในบริบทแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทยวิถีพุทธซึ่งเริ่มจากการ พัฒนาที่มนุษย์ก่อน

เอกสารอ้างอิง

- กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน. (2560). *โคกหนองนาโมเดล*. เข้าถึงได้จาก https://www.opsmoac.go.th/km-km_article-files-401591791792
- ดลพัฒน์ ยศธร. (2547). *การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์*. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา). คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564). (2559, 30 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 133 ตอนที่ 115 ก, หน้า 1-15.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2539). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2541). *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองสุโขทัย. (2563). *โคก-หนอง-นา โมเดล คืออะไร*. เข้าถึงได้จาก <https://district.cdd.go.th/muang-sukhothai>
- สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. (2560). *การบริหารจัดการน้ำด้วย โคก หนอง นาโมเดล*. เข้าถึงได้จาก <https://www.nectec.or.th/news/news-pr-ews/khoknongna.html>
- Unesco. (1998). *Educating for a Sustainable Future*. Thailand: Asia-Pacific Centre of Educational Innovation for Development.
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our common future*. Great Britain: Oxford University Press.